

VU Research Portal

Onbegrip voor het strafoordeel bedreigt draagvlak voor het rechtssysteem niet
de Keijser, J.W.; Elffers, H.

published in

De begrijpelijkheid van de rechtspraak
2007

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

de Keijser, J. W., & Elffers, H. (2007). Onbegrip voor het strafoordeel bedreigt draagvlak voor het rechtssysteem niet. In M. Malsch, & N. van Manen (Eds.), *De begrijpelijkheid van de rechtspraak* (pp. 115-127). (Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving; No. deel 5). Boom Juridische uitgevers.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Onbegrip voor het strafoordeel bedreigt het draagvlak voor het rechtssysteem niet

Jan de Keijser & Henk Elffers¹

Op grond van opinieonderzoek is keer op keer betoogd dat het Nederlandse publiek – net zoals het publiek in veel van de ons omringende landen (vgl. Roberts & Hough, 2005; Roberts & Hough, 2002) – beduidend strenger zou willen straffen dan strafrechters in feite doen. Bij zulke bevindingen zijn vanuit de wetenschap echter ook stevige vraagtekens gezet. De vraag of er een *punitiviteitskloof* bestaat, is niet van belang ontbloot. Wanneer er langere tijd een grote discrepantie bestaat tussen de verwachtingen van het publiek en de feitelijke uitkomst van het strafproces zoals de rechters die bepalen, wordt doorgaans gesteld dat de publieke aanvaarding van het strafrechtstelsel, zijn legitimiteit, op de tocht komt te staan (vgl. De Roos, 2000; Van Koppen, 2003). Voor die zorgelijke situatie worden verschillende oplossingen geopperd, die steeds opnieuw in de belangstelling komen en tot vaak verhitte discussies leiden. Tot het arsenaal van aangedragen oplossingen behoren wetswijziging (verhoging strafmaxima, minimumstraffen per delict), gedragsverandering bij rechters (daadwerkelijk strenger straffen), het betrekken van gewone mensen (leken) bij de rechtspraak, en het veranderen van de attitudes bij het gewone volk (informatie en voorlichting).

Het is verleidelijk om op basis van een vermeende bedreiging van de legitimiteit van het strafrechtelijk systeem ingrijpende maatregelen te nemen. Van die maatregelen wordt dan verwacht dat deze de kloof tussen rechters en publiek oplossen en dat, daarmee, het draagvlak voor het strafrechtelijk systeem wordt hersteld. Alvorens dergelijke ingrepen en de mogelijke effectiviteit ervan serieus te overwegen, achten wij een pas op de plaats wenselijk. Eerst verdient namelijk de vraag aandacht in hoeverre de bestaande situatie daadwerkelijk een bedreiging voor de legitimiteit vormt. Is de situatie zodanig dat men met recht van een punitiviteitskloof spreekt, en hoe groot is die kloof dan? Er zijn immers, zo lichten wij hieronder toe, redenen om resultaten van gangbaar publieke opinie onderzoek naar het strafklimaat met een korreltje zout te nemen.

---

¹ Jan de Keijser en Henk Elffers zijn beiden aan het NSCR verbonden.

En als die kloof tussen rechters en publiek wél op een verantwoorde wijze is gemeten en in kaart is gebracht, dringt zich een volgende vraag op die beantwoord moet worden alvorens de noodzaak te overwegen om de kloof te dichten met ingrijpende maatregelen. Deze vraag concentreert zich op de publieke acceptatie van de kloof. Indien het publiek zich ervan bewust is dat rechters in het algemeen lichter straffen dan het publiek pleegt te wensen, en die kloof niet problematisch maar aanvaardbaar, misschien zelfs vanzelfsprekend acht, dan staat de legitimiteit van het systeem niet direct ter discussie. Zo bezien, is het dan veel logischer om de grenzen van de publieke aanvaarding van een kloof te onderzoeken: onder welke omstandigheden en voorwaarden is het publiek bereid om verschillen te accepteren?

Bestaat de kloof echt?

Rechters zowel als wetenschappelijk onderzoekers hebben een en ander maal hun twijfels geuit over de empirische onderbouwing van de stelling dat het publiek strenger wil zijn dan rechters (zie o.a. De Keijser *et al.*, 2004; Elffers & De Keijser, 2004). Die twijfel berust er op dat de posities aan weerszijde van een eventuele kloof vaak op geheel verschillende, onvergelijkbare wijze zijn vastgesteld. Enerzijds wordt de positie van het publiek veelal afgeleid uit de meningen die steekproeven uit de bevolking geven op een enkele stellingen zoals *“Misdaden worden in Nederland over het algemeen te licht bestraft”* (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2005). Anderzijds wordt de positie van rechters gereconstrueerd door naar de feitelijk opgelegde straffen te kijken. Duidelijk is dat het beantwoorden van algemene enquêtevragen of het beslissen in concrete strafzaken wel heel erg ongelijksoortig is. We moeten ons dan ook afvragen wat het precies betekent dat op genoemde SCP-stelling door de jaren heen tenminste 80 procent (soms zelfs meer dan 90%) van de Nederlandse bevolking instemmend reageert.

Een van de belangrijkste knelpunten bij het in kaart brengen van verschillen tussen feitelijk opgelegde straffen en de wensen van het publiek is gelegen in de mate waarin publiek en rechters bij het vormen van hun oordeel over concrete informatie beschikken. Het publiek heeft bij een dergelijke enquête zo goed als geen informatie en beantwoordt een algemene stelling in plaats van een concrete zaak te beschouwen. Rechters, daarentegen, beschikken over een compleet strafdossier en ontmoeten de verdachte meestal ook nog bij het onderzoek ter terechtzitting en/of de uitspraakzitting. Het vergelijken van het strafoordeel van rechters in concrete strafzaken met de antwoorden van het publiek op surveyvragen gaat mank, wordt dan betoogd. Sommige proponenten van dit soort kritiek verwachten dat een vergelijking waarbij rechters en publiek over dezelfde informatie beschikken, eerlijker is. Die vergelijking zou de kloof

dichten of in ieder geval beduidend versmallen. Wij noemen dit de ‘informatie-hypothese’.

De kloof bestaat echt!

Inmiddels beschikken we over recent empirisch onderzoek dat op methodologisch verantwoorde wijze deze hypothese op de proef stelt. In het onderzoek *Op de stoel van de rechter* (verder te noemen: het stoel-onderzoek)¹ werd het oordeel van een steekproef uit de Nederlandse bevolking vergeleken met dat van strafrechters wanneer zij wél dezelfde, en realistische, informatie over een zaak krijgen. De spil van dit onderzoek werd gevormd door drie op echte gelijkende, doch fictieve strafdossiers. Door leken zowel als rechters reële en dezelfde strafdossiers te laten beoordelen wordt de vergelijking veelzeggender dan bij het vergelijken van een simpele enquêtevraag met de feitelijke strafstatistieken: beide groepen krijgen immers nu dezelfde stimulus ter beoordeling voorgelegd.

In ons stoel-onderzoek hebben wij de gelegenheid aangegrepen om de rol van informatie op het publieke oordeel nader te onderzoeken. Dit is gedaan door een verdere experimentele manipulatie aan te brengen in het aan leken aangeboden materiaal. Terwijl een deel van de steekproef uit het publiek volledige strafdossiers ter beoordeling kreeg, ontving het andere deel korte, vrij ongenueanceerde krantenberichten over diezelfde strafzaken. De verwachting was dat publieke oordelen op basis van volledige informatie minder punitief zijn dan publieke oordelen op basis van de krantenberichten.

Eind 2003 zijn rechters en raadsheren in de strafsectoren van de Nederlandse rechtbanken en gerechtshoven benaderd. De oordelen van 180 van hen staan centraal in het stoel-onderzoek. Het betreft de straftoemettingsbeslissingen in de drie hen voorgelegde strafdossiers die willekeurig waren verdeeld over de rechters. De deelnemers dienden te beslissen over ofwel een geval van zware mishandeling, ofwel een geval van eenvoudige mishandeling, ofwel een geval van woninginbraak. In 2005 zijn diezelfde drie dossiers voorgelegd aan een steekproef uit de Nederlandse bevolking. Zoals gezegd is daarbinnen nog tussen de volledige dossiers en krantenberichten op basis van die dossiers een onderscheid aangebracht. Aan de steekproef uit de bevolking vroegen wij niet alleen om aan te geven welke straf men prefereerde in het voorgelegde geval, maar ook om te schatten wat voor straf men denkt dat een echte rechter in dat geval zou opleggen.

Tabel 1 vat de belangrijkste resultaten van het onderzoek samen. De vergelijking in de tabel wordt vergemakkelijkt doordat bijna alle rechters en bijna alle

¹ De Keijser, Van Koppen & Elffers, 2006; De Keijser, Van Koppen & Elffers, 2007.

leken in het onderzoek gevangenisstraffen prefereerden. Alle straffen zijn dan ook in maanden gevangenisstraf weergegeven.

Tabel 1. *Vergelijking straf tussen leken en rechters: dossiers en krantenberichten (maanden gevangenisstraf)²*

	dossiers			krantenbericht
	gemiddelde straf rechters	gemiddelde straf leken	straf van rechters inschatting leken	gemiddelde straf leken
zware mishandeling	29,7 maanden (n=61)	60,9 maanden (n=150)	36,0 maanden	78,7 maanden (n=73)
eenvoudige mishandeling	2,5 maanden (n=63)	12,1 maanden (n=136)	6,7 maanden	10,8 maanden (n=97)
woninginbraak	5,3 maanden (n=53)	18,8 maanden (n=145)	15,3 maanden	62,4 maanden (n=94)

Tabel 1 laat zien dat wanneer leden van het publiek precies hetzelfde materiaal beoordelen als rechters, dat oordeel in ieder van de drie gevallen nog altijd aanzienlijk punitiever is dan dat van rechters. Ook in deze veel reëlere vergelijking is dus sprake van een kloof tussen door publiek en strafrechters geprefereerde straffen. Afhankelijk van de casus delen leken vergeleken met rechters gemiddeld een twee tot vijf maal zo zware gevangenisstraf uit. Gegeven hetzelfde strafdossier van de zware mishandeling is, bijvoorbeeld, de door rechters gemiddeld opgelegde straf 30 maanden terwijl de gemiddelde leek op basis van exact dezelfde informatie uitkomt op 61 maanden.

Voorts wordt aangetoond dat leken die niet over de volledige informatie van een strafdossier beschikten, maar over een kort krantenbericht dat de zaak kort weergeeft, in twee van de drie casus (zie de laatste kolom van Tabel 1) nog strenger willen zijn. Zonder verder te willen kapitaliseren op de omvang van dat effect, illustreert dit zonder meer de niet te onderschatten rol die informatie in de oordeelsvorming van leken kan spelen. Meer en genuanceerde informatie leidt in twee van de drie gevallen in ons stoel-onderzoek tot een aanzienlijk lichtere straf. Hieraan dient echter onmiddellijk toegevoegd te worden dat het informatie-effect zoals in het stoel-onderzoek is blootgelegd, bij lange na niet volstond om de kloof tussen rechters en publiek te dichten.

Het stoel-onderzoek laat ondubbelzinnig zien dat leken en rechters die op dezelfde volledige schriftelijke dossiers oordelen, over passende straf nog fors

² Bron: De Keijser, Van Koppen & Elffers, 2006: 29.

van mening verschillen. De punitiviteitskloof bestaat en is behoorlijk groot te noemen. Er is zelfs nog meer aan de hand: uit het onderzoek is gebleken dat de kloof nog groter is dan leden van het publiek zich realiseren. In Tabel 1 is te zien dat het publiek meent dat rechters strenger zullen straffen in de voorgelegde casus dan gemiddeld feitelijk het geval is. In het geval van de woninginbraak, bijvoorbeeld, meent het publiek gemiddeld dat de rechter een straf van ruim 15 maanden oplegt, terwijl het rechterlijk oordeel gemiddeld feitelijk tien maanden lager lag. Kortom, het publiek oordeelt dat de rechter niet streng genoeg is, waarbij dat oordeel ook nog eens gebaseerd is op een overschatting van de door rechters uitgedeelde straffen: de kloof zoals het publiek die percipieert is kleiner dan de feitelijke kloof.

Enkele mitsen en maren

Natuurlijk kent het stoel-onderzoek ook beperkingen. Wij zullen hier drie punten aanstippen.

Onderzoek ter terechtzitting. De eerste beperking is gelegen in het feit dat hetgeen vergeleken werd uitsluitend het oordeel op schriftelijke dossiers was. In het experiment ontbrak, voor rechters zowel als voor leken, een behandeling ter terechtzitting. Rechters benadrukken dat hetgeen ter zitting gebeurt grote invloed kan hebben op de strafmaat, doordat de indruk die de persoon van de verdachte – en ook die van eventuele slachtoffers – op de rechter maakt van groot belang is. Bovendien komt pas op zitting de inbreng van de verdediging uitgebreid aan de orde. Toch moeten we deze tegenwerping niet al te veel gewicht geven. Immers, het is algemeen bekend dat het Nederlands strafproces toch wel uitermate sterk door het schriftelijk dossier wordt bepaald, bovendien, in de vergelijking in de stoelstudie missen zowel rechters als leken deze aanvullende informatie in gelijke mate.

Een verdere nuancering op dit punt komt voort uit nader onderzoek ter evaluatie van het lezersjuryproject van het *Brabants Dagblad* (Elffers *et al.*, 2007; Van Haeringen, 2006). Uit dat onderzoek bleek dat afgewogen informatie over hetgeen ter terechtzitting gebeurde nauwelijks invloed had op de houding en oordelen van de lezers van die krant, noch op die van de leden van de lezersjury die de zittingen hadden bijgewoond.³ Wij maken uit het een en ander

³ Het lezersjuryproject van het *Brabants Dagblad* bestond uit het laten bijwonen van een strafzitting door een groep lezers van die krant, die hun commentaar op strafzaak, verdachte, OM, rechters en verdediging met een journalist bespraken. Hij publiceerde daarover in het *Brabants Dagblad*. Na de uitspraak werd de lezersjury om commentaar op de uitkomst gevraagd, hetgeen ook werd gepubliceerd. De teneur van hetgeen de lezers-juries te berde brachten bleek behoorlijk positief over de magistratuur, behoorlijk negatief over de verdachten. Na 20 artikelen werd nagegaan hoe lezers en lezersjury hun mening

op dat er geen aanleiding is om aan te nemen dat de schatting van de kloof in het stoel-onderzoek beslissend zou zijn veranderd indien de leken ook een behandeling ter zitting zouden hebben bijgewoond.

Oordeel zonder gevolgen. Een tweede beperking van de studie is dat voor de leken geen consequentie aan hun oordeel is verbonden. Als deelnemer aan een onderzoek kan een leek ‘gemakkelijk’ een zware straf uitdelen: de papieren verdachte gaat immers niet echt achter de tralies en de respondent hoeft de verdachte niet in de ogen te zien als hij een zware straf oplegt. Dat geldt in het stoel-onderzoek uiteraard ook wel voor de deelnemende rechters; ook zij zwemmen droog. Toch is het erg aannemelijk dat rechters zich beter kunnen inleven in wat de opgelegde straf voor de veroordeelde betekent.

Dit punt is uiteraard in een experimentele opzet niet te ondervangen, maar het is ook een beetje buiten de orde. Het is immers kenmerkend voor de leek dat deze niet met de bevoegdheden van de rechter is uitgerust. Wil men die vergelijking toch maken, dan krijgt het onderzoek een ander karakter en wordt een ander type kloof onderzocht dan wij in ons onderzoek deden.

Referentiekader. Een derde punt is niet zozeer een beperking van de studie, als wel een tegenwerping. Is het wel zo zinvol om te meten wat leken op grond van een reëel strafdossier gemiddeld als straf opleggen, gegeven dat dit de eerste en enige maal in hun leven is dat ze een zodanige taak vervullen? Er kan naar voren worden gebracht dat men eigenlijk niet anders mag verwachten, dan dat die maatstaf nogal streng zal uitpakken. De suggestie, in deze veronderstelling vervat, is dat hetgeen leken bij hun eerste casus oordelen voor een niet onbelangrijk deel juist door de ‘nieuwheid’ van wat hen onder ogen komt, wordt bepaald. Zouden we hen vragen een soortgelijke taak vaker op zich te nemen, dan zouden hun oordelen vanzelf convergeren naar die van de rechters, die, immers al door de wol geverfd, niet voor het eerst zich aan zo’n taak zetten. Gesuggereerd wordt dat de leek in zijn eerste zaak elke vergelijkingsmaatstaf mist, waardoor hij zonder enig houvast, *ins Blaue hinein*, een oordeel velt. Voor de leek zijn de weerzinwekkende details van zo’n strafzaak nieuw, verrassend en wellicht ook bedreigend; hij zal er allicht van onder de indruk raken en het zal hem daarom aanzetten tot een straffe reactie. Rechters daarentegen zien een dossier van nature temidden van een reeks andere zaken. Rechters hebben al heel wat vergelijkbare gevallen gezien, maar ook ernstiger dan de voorliggende, en natuurlijk ook lichtere zaken. Om die reden kunnen rechters een voorliggende zaak mede beoordelen in het licht van wat zij door opleiding en ervaring

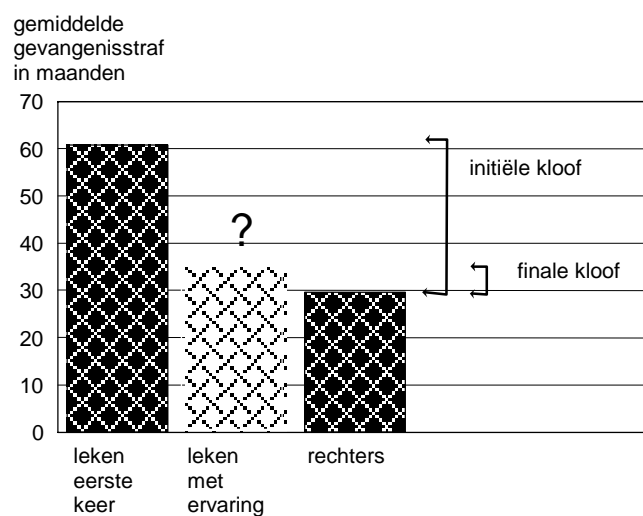
---

over strafkwesities hadden gewijzigd. Ter vergelijking werden lezers van het *Limburgs Dagblad* / *Dagblad de Limburger* ondervraagd, een krant waarin geen lezersjuryproject liep.

gebruikelijk zijn gaan vinden en in vergelijking met zaken die qua ernst verschillen. Rechters laten weten dat zij daarbij in het bijzonder ruimte willen houden voor nog ernstiger zaken, waarvan zij het bestaan door ervaring kennen.

Is dit een goed argument? Het gaat er in feite van uit dat leken, mits blootgesteld aan vele zaken, zich op den duur qua strafmaat bijna net zo als rechters zouden gaan gedragen (zie Figuur 1), en dat we ons niet door de kloof die in het stoel-onderzoek is vastgesteld het hoofd op hol moeten laten brengen.

Figuur 1. Verondersteld effect van ervaring op kloof

Die ‘initiële kloof’, dat wil zeggen de kloof zoals wij die in het stoel-onderzoek in kaart brachten (zwarte vlakken), is niet van belang, maar wel de ‘finale kloof’ die al of niet zou overblijven als we leken na ampele ervaring met uiteenlopende strafzaken om hun mening zouden vragen (grijs vlak, vraagteken).

We merken in dit verband twee dingen op: in de eerste plaats kan men zich afvragen hoe reëel die ‘door de wol geverfde leken’ eigenlijk zijn? Het is natuurlijk een hypothetisch construct: leken zijn immers juist leken doordat en voor zover ze geen ervaring hebben op het betreffende terrein. De *leken-leek* vervangen door de *ervaren leek* is daarom een beetje een vreemde operatie. Ervaren leken weerspiegelen immers nauwelijks iemand: zij zijn geen representanten voor de leken in het algemeen (per definitie zonder ervaring). Wij zijn daarom geneigd deze vergoelijking van de (initiële) kloof niet erg waardevol te vinden.

In de tweede plaats kunnen vraagtekens bij de assumptie worden gezet dat de ervaren leek wel ergens tussen de onervaren leek en de (ervaren) rechter in zal uitkomen. In vignettenonderzoek lieten Kanning *et al.* (2006) zien dat leken die een beperkt referentiekader (van vijf hen aangeboden zaken, waaronder ernstiger als minder ernstige) beoordeelden, helemaal niet minder streng gaan straffen, dan zij die een zaak in isolement beoordelen.⁴ Deze betrekkelijk kleinschalige studie, die thans in België word gerepliceerd, ondergraaft de redenering die wij zojuist uiteenzetten omtrent de werking van een referentiekader.

Alles bijeen genomen menen wij dat de tegenwerpingen niet voldoende kracht hebben om de conclusie van het stoel-onderzoek aan het wankelen te brengen: er bestaat een reële kloof in voorkeuren voor straf tussen rechters en het algemene publiek.

De kloof in perspectief

Het Nederlandse publiek heeft in doorsnee een duidelijke voorkeur voor strengere straffen dan de Nederlandse strafrechters: er is sprake van een punitiviteitskloof. In de inleiding betoogden wij reeds dat wanneer op methodologisch verantwoorde wijze een punitiviteitskloof tussen rechters en publiek wordt geconstateerd, een pas op de plaats wenselijk is alvorens (ingrijpende) maatregelen te nemen. Die pas op de plaats bestaat uit het onderzoeken in hoeverre de kloof, zoals door velen zonder meer lijkt te worden aangenomen, daadwerkelijk en direct de legitimiteit van het strafrechtelijk systeem vermindert.

De Nederlanders die in 2005 in het kader van ons stoel-onderzoek een dossier dan wel een krantenbericht beoordeelden, maakten deel uit van een grotere groep die wij enige tijd daarvoor (in 2004) algemene surveyvragen voorlegden. Van hen (2155 Nederlanders in de totale steekproef) gaf niet minder dan 84 procent een instemmende reactie op de stelling *Misdaden worden in Nederland over het algemeen te licht bestraft* (zie De Keijser *et al.*, 2006, p. 20-21). De resultaten van onze experimentele exercitie aan de hand van de casus, zijn dus zonder meer in overeenstemming met dat antwoord op die eerdere surveyvraag. Maar wij hebben méér gevraagd dan die enkele stelling over straf. Zo legden wij tevens de stelling voor *In de ogen van het volk zal de rechter nooit streng genoeg straffen*. Bijna driekwart (73%) van de ondervraagden was het met deze stelling eens, één op de vijf gaf een neutraal antwoord, en slechts 7

---

⁴ Het gaat om een studie waarin groepen medische en bèta-studenten (in totaal 287 mensen) één tot vijf zaken van een mishandeling met verschillende ernst van het resulterende letsel ter beoordeling kregen voorgelegd. De onderzoekscasus was qua ernst de middelste van de vijf gevallen. Deze onderzoekscasus werd, in tegenstelling tot de verwachting in de referentiekaderhypothese, juist zwaarder gestraft temidden van vier andere gevallen (kader), dan wanneer hij als enige werd gepresenteerd.

procent was het oneens met de stelling. Wanneer we er van uitgaan dat het publiek over enige zelfkennis beschikt, dan zegt deze grote mate van publieke instemming met onderhavige stelling iets over de te verwachten effectiviteit van het verhogen van strafmaten in een poging de kloof te dichten: van een dergelijke maatregel mag weinig worden verwacht. Er zal dan zwaarder gestraft worden terwijl het publiek toch in groten getale blijft vinden dat straffen te laag zijn. De instemming met deze stelling interpreterden wij voorts als teken dat het publiek zich realiseert dat de rechter meer belangen heeft af te wegen in een concrete zaak dan enkel de neiging om een stevige straf uit te delen (p. 21). Hier komen we straks nog op terug.

Een dubbel beeld

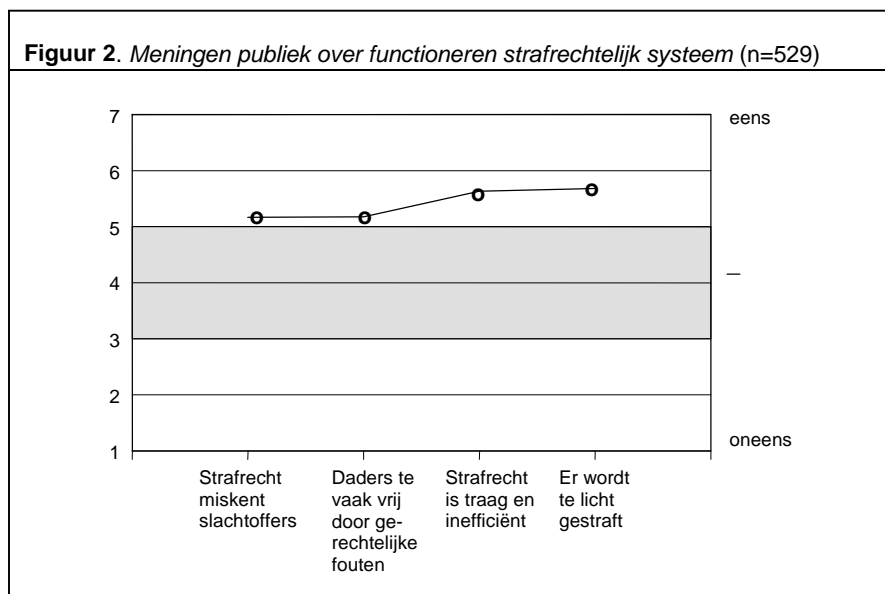
Om het geheel nog verder in perspectief te brengen bespreken we kort de waardering van dezelfde steekproef voor het werk van de rechter. Wij legden ook de volgende stelling voor: *In ons land kan men er op rekenen dat de rechter zijn of haar zaak onbevooroordeeld zal behandelen*. Hier was slechts 9 procent van de 2155 ondervraagden het mee oneens, terwijl 62 procent er mee instemde. Ook de vraag om rapportcijfers te geven voor onder andere strafrechters leverde geen negatief beeld op: het gemiddelde rapportcijfer is met een 6+ niet bepaald hoog, doch zonder meer voldoende. Niet meer dan één op de vijf ondervraagden gaf de rechters een onvoldoende (5 of lager).

Kortom, dezelfde mensen die in het stoel-onderzoek van mening zijn dat er in ons land harder gestraft zou moeten worden, hebben geen uitgesproken negatief beeld van de rechtspraak.⁵ Beide houdingen kunnen dus goed naast elkaar leven. Dit steunt de idee dat de kloof *op zich* geen directe bedreiging voor de legitimiteit van het systeem hoeft te zijn. In algemenere zin vinden wij daar bevestiging voor als wordt gekeken naar lange termijn trends in het vertrouwen dat burgers aan rechters (of aan ‘de rechtspraak’ of ‘het rechtssysteem’) schenken. Uit bronnen als de Eurobarometer en de Justitie Issue Monitor blijkt dat dit vertrouwen over langere termijn bezien behoorlijk stabiel is. In internationaal vergelijkend perspectief zitten Nederlanders daarbij op een ‘vertrouwensniveau’ in de hogere middenmoot. Zelfs rond de Schiedammer Parkmoord zijn er geen noemenswaardige blijvende wijzigingen in publiek vertrouwen waargenomen (Dekker & Van der Meer, 2007).

Ook in 2003 deden wij onderzoek onder een steekproef bij de Nederlandse bevolking naar percepties van en houdingen tegenover rechters en het strafrechtelijk systeem. Er werden 529 Nederlanders ondervraagd (zie Elffers & De Keijser, 2004). Op de gebruikelijke algemene stelling over het te lichte straf-

⁵ Let op: daarmee willen wij geenszins impliceren dat het een rooskleurig plaatje is. De houding van het publiek kan nog veel positiever.

klimaat in Nederland reageerde 85 procent van de steekproef instemmend. In Figuur 2 staat de mening van de steekproef op die stelling afgebeeld tezamen met enkele andere evaluatieve stellingen over het functioneren van het strafrechtelijk systeem.⁶

Figuur 2 laat zien dat de bevolking overwegend negatief denkt over stellingen die aan prestaties van het strafrechtelijk systeem refereren: er wordt te licht gestraft, het systeem is traag en inefficiënt, er worden te veel fouten gemaakt, en slachtoffers worden miskend. Maar ook in dit onderzoek bleek naast het beeld van deze negatieve evaluaties van het systeem bij dezelfde respondenten ook een andere werkelijkheid te bestaan. Gevraagd om rapportcijfers mochten de strafrechters gemiddeld rekenen op een 7-. Dezelfde respondenten waren het in meerderheid eens met de stelling dat rechters nu eenmaal niet kunnen voorkomen dat sommige beslissingen tot onbegrip in de samenleving leiden. Ook werd in meerderheid ingestemd met de stelling dat rechters vooral op de zaak zelf moeten letten en niet op wat het publiek er van vindt (zie Elffers & De Keijser, 2004, p. 12-13).

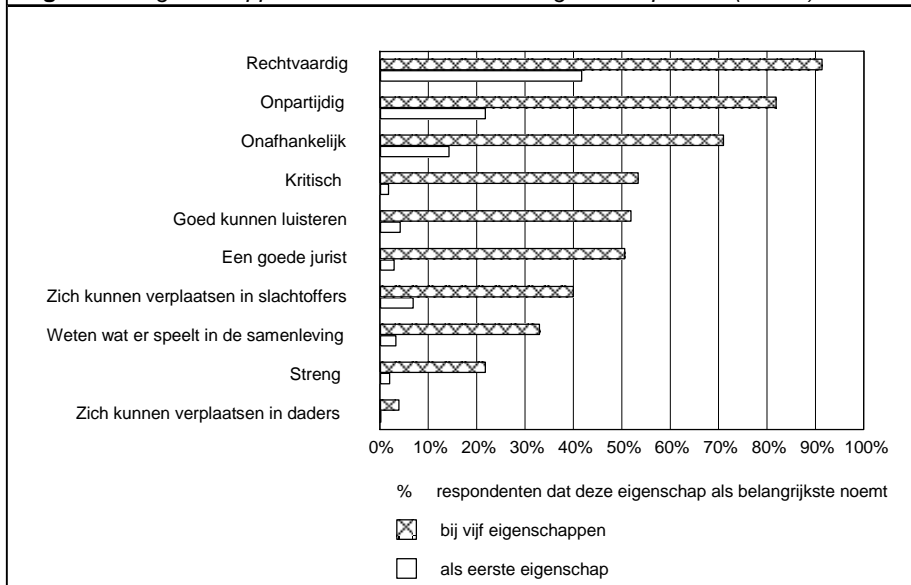
Het publiek mag het dan lang niet altijd eens zijn met het oordeel van de rechter in concrete zaken, men lijkt er tegelijkertijd aan te hechten dat de rechter

⁶ Zie Elffers & De Keijser (2004) voor een gedetailleerde verantwoording van de methoden en letterlijke weergave van de gehanteerde stellingen die aan het publiek werden voorgelegd.

zich ook met andere zaken bezighoudt en de oren niet te veel laat hangen naar de publieke opinie. Dat zou kunnen verklaren waarom ondanks de kloof de rechter geen dikke onvoldoende krijgt op zijn rapport. Maar wat zijn dan die andere zaken die van belang worden geacht? Ook daarvan verkregen wij een indicatie door aan de steekproef in 2003 een tiental eigenschappen voor te leggen waarvan men zou kunnen vinden dat een strafrechter die in min of meerdere mate dient te bezitten. De procedure was dat het lijstje vijf keer achter elkaar werd voorgelegd waarbij men telkens kon aangeven welke eigenschap men het belangrijkste vond. Daarbij verdween een eenmaal gekozen eigenschap uit het aanbod van het daarop volgende lijstje. Figuur 3 geeft het resultaat van deze bevraging.

Van ieder van de tien voorgelegde eigenschappen is in de figuur weergegeven hoe vaak ze bij de vijf belangrijkste eigenschappen terechtkwamen, alsmede hoe vaak ze als eerste belangrijkste eigenschap verkozen werden. Beide indicatoren laten hetzelfde beeld zien. Het publiek vindt *rechtvaardig* zonder meer de belangrijkste eigenschap voor een rechter, gevolgd door *onpartijdig*, *onafhankelijk* en *kritisch*. En waar is *streng*? Die vinden we onderaan de rij, na *weten wat er speelt in de samenleving* en voor de *hekkensluiter* *zich kunnen verplaatsen in de daders*.

Figuur 3. Eigenschappen van een strafrechter volgens het publiek (n=529)

De voorkeuren voor uiteenlopende eigenschappen zeggen echter niets over de mate waarin men meent dat rechters die eigenschappen daadwerkelijk bezitten. Over die gegevens beschikken wij niet. Wel hebben we hierboven reeds kunnen bespreken hoe het publiek de eigen roep om een strenger strafklimaat relateert, hoe men in meerderheid van mening is dat de rechter zijn werk onbevooroordeeld doet en dat de rechter gemiddeld een voldoende scoort in de ogen van het volk. Een punitiviteitskloof impliceert niet *per se* een legitimiteitscrisis. We weten dat het publiek van mening is dat er te licht gestraft wordt, maar we weten inmiddels ook dat streng straffen lang niet bovenaan het verlangenlijstje van de bevolking staat (vgl. Figuur 3).

De betekenis van het bovenstaande

Het feit dat het publiek ontevreden is over de hoogte van straffen die rechters in ons land opleggen, zegt op zichzelf weinig over de legitimiteit van het systeem. Het leggen van een directe causale relatie tussen een geconstateerde kloof en een tanend draagvlak is daarmee niet alleen erg kort door de bocht, het kan zelfs leiden tot nutteloze doch ingrijpende maatregelen (zoals een steeds verhardend strafklimaat). De kloof is geen directe bedreiging voor de legitimiteit. Het is in ieder geval niet dé bedreiging. Een veel grotere bedreiging zou ontstaan wanneer het publiek er geen vertrouwen meer in heeft dat de rechter zijn taak naar behoren vervult in het licht van wat we wel de klassieke waarden van het strafrecht mogen noemen: rechtvaardigheid, onpartijdigheid, onafhankelijkheid, en een kritisch oordeel. Uit het persistente en redelijk stabiele vertrouwen dat uit longitudinale surveys blijkt, tezamen met de toppositie van deze eigenschappen op het verlangenlijstje van de bevolking, leiden wij af dat daar thans geen sprake is van een crisis.

Op indirecte wijze, door resultaten van verschillende onderzoeken te combineren, hebben wij getracht aannemelijk te maken dat ontevredenheid over strafklimaat samen kan gaan met draagvlak voor en vertrouwen in het rechtssysteem. Het publiek ziet een kloof en is bereid die kloof tot op zekere hoogte te accepteren. Het is op dit punt dat wij onze aandacht verder dienen te richten en moeten onderzoeken wat de voorwaarden voor die acceptatie zijn. Waar liggen de grenzen van die publieke acceptatie van de kloof? Dit zijn vragen die door de haast exclusieve focus op punitiviteit te lang zijn blijven liggen.

Maar hier schuilt nog wel een addertje onder het gras. Wij concluderen dat de kloof geen directe bedreiging voor de legitimiteit vormt en dat het publiek die kloof zelfs accepteert. De kloof die het publiek zelf percipieert en bereid is te accepteren, bleek in ons stoel-onderzoek echter een smallere te zijn dan de werkelijke kloof (zie Tabel 1). Het publiek *overschat* de punitiviteit van de

rechters. In een zichzelf en de bevolking serieus nemende rechtsstaat is het nu van belang beide kloven met elkaar in overeenstemming te brengen. Daarbij is de uitdaging om dat voor elkaar te krijgen met behoud van publieke acceptatie. Of de grenzen van die acceptatie daarmee in zicht komen, dan wel overschreden worden, is een vraag die vooralsnog niet kan worden beantwoord. Wat van evident belang is (en zal blijven) is dat acceptatie door het publiek van rechterlijke oordelen, en van een kloof, sterk afhankelijk is van hoe goed de rechter zijn beslissingen uitlegt. Die uitleg dient begrijpelijk te zijn, zowel voor direct betrokkenen als voor het algemene publiek. Alleen dan kan het publiek zich een weloverwogen en reële mening vormen waarbij men kan zien of de waarden die men echt van belang vindt voor het strafrecht (rechtvaardigheid, onpartijdigheid, onafhankelijkheid) eigen zijn aan de rechterlijke beslissingen waar men het in punitief opzicht wellicht niet helemaal mee eens hoeft te zijn. Het gaat dan dus niet zozeer om *Justice done is justice seen to be done*, maar veeleer om *Justice done is justice understood to be done*. In dit laatste geval zal de kloof zoals gepercipieerd door het publiek zonder veel kleerscheuren in overeenstemming gebracht kunnen worden met de feitelijke kloof.

Literatuur

- De Keijser, J. W., Bunt, H. G. van de, & Elffers, H. (2004). Strafrechters over maatschappelijke druk, responsiviteit en de kloof tussen rechter en samenleving. In J. W. de Keijser & H. Elffers (Eds.), *Het maatschappelijk oordeel van de strafrechter: De wisselwerking tussen rechter en samenleving* (pp. 21-51). Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- De Keijser, J. W., Koppen, P. J. van, & Elffers, H. (2006). *Op de stoel van de rechter: Oordeelt het publiek net zo als de strafrechter?* (Research Memoranda; vol.2 - afl.2). Den Haag: Raad voor de Rechtspraak.
- De Keijser, J. W., Koppen, P. J. van, & Elffers, H. (2007). Bridging the gap between judges and the public? A multi-method study. *Journal of Experimental Criminology*, 3(2).
- Dekker, P., & Meer, T. van der (2007, thans in voorbereiding en te verwachten in mei). *Vertrouwen in de rechtspraak nader onderzocht*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Elffers, H., & Keijser, J. W. de (2004). Het geloof in de kloof: Wederzijdse beelden van rechters en publiek. In J. W. de Keijser & H. Elffers (Eds.), *Het maatschappelijk oordeel van de strafrechter: De wisselwerking tussen rechter en samenleving* (pp. 53-84). Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Elffers, H., & Keijser, J. W. de (2007). De punitiviteitskloof tussen rechters en publiek: Effect van referentiekader en van media aandacht. *Rechtstreeks*.
- Elffers, H., Keijser, J. W. de, Koppen, P. J. van, & Haeringingen, V. (2007). Newspaper juries: A field experiment concerning the effect of information on attitudes toward the criminal justice system. *Journal of Experimental Criminology*, 3(2).
- Roberts, J., & Hough, M. (2005). *Understanding public attitudes to criminal justice*. Berkshire: Open University Press.
- Roberts, J. V., & Hough, M. (2002). Public attitudes to punishment: The context. In J. V. Roberts & M. Hough (Eds.), *Changing attitudes to punishment: Public opinion, crime and justice* (pp. 1-14). Cullompton, Devon: Willan.
- Roos, T. A. de (2000). *Het grote onbehagen: Emotie en onbegrip over de rol van het strafrecht*. Amsterdam: Balans.
- Sociaal en Cultureel Planbureau. (2005). *De sociale staat van Nederland 2005*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Van Haeringen, L. S. (2006). *Publieke opinie over straf: Een experimenteel onderzoek naar het effect van mediaberichtgeving*. Leiden: Universiteit Leiden.
- Van Koppen, P. J. (2003). *Verankering van rechtspraak: Over de wisselwerking tussen burger, politie, justitie en rechter*. Deventer: Kluwer (oratie Vrije Universiteit).